

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.34.17>
УДК 3.21(477)

Ірина ГРАБОВСЬКА

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
відділу філософії і геополітики НДІУ КНУТШ,
Україна, м. Київ;
провідний науковий співробітник
Музею книги і друкарства України, м. Київ

Orcid: 0000-0002-7416-9541

Email: grabovskai@ukr.net

УКРАЇНА ПРОТИ МОСКВИ: СТАЛІСТЬ ІСТОРІЇ

(Рецензія на книгу Олександра Шульгина «Україна проти Москви. 1917 рік». Київ, 2023)

Анотація. У книзі розглядається становище України у період національно-визвольних змагань початку ХХ століття, особливо боротьба українців проти московії у 1917-1918 рр. Події 1917-1918 рр. у Києві та Петрограді описані О. Шульгиним зі скрупульозністю історика та емоційністю справжнього патріота України. Книга побачила світ у 1935 р. у Парижі. Видана французькою мовою. Автентична назва – «L'Ukraine contre Moscou (1917)». Українською мовою робота О. Шульгина була перекладена вперше вже у наш час Оленою Леонтович і видана у 2023 р. в Києві. Олександр Шульгин (1889–1960) був першим в історії Української Народної Республіки (УНР) Міністром закордонних справ, одним із достойників України як талановитий публіцист, політик, історик, громадський і державний діяч. Робота Олександра Шульгина «Україна проти Москви. 1917 рік» є актуальною для воюючої української спільноти. І не лише тому, що у ній представлено унікальний досвід активного і мислячого учасника подій. Сьогодні ця книжка «працює» як приклад адвокації України у світі, такої нагальної проблеми і тепер, як і у ті далекі роки першої чверті ХХ ст., у тридцяті, сорокові, зрештою, усі роки ХХ століття. Потреба бути почутими світом для України та українців, на жаль, залишається надзвичайно гострою і сьогодні.

Ключові слова: спогади Олександра Шульгина, авторська розвідка, національно-визвольні змагання українців, ХХ століття.

Iryna GRABOVSKA

PhD, Senior researcher
department of philosophy and geopolitics
of KNUTSH Scientific Research Institute,
Ukraine, Kyiv;
a visionary researcher
Museum of Books and Printing of Ukraine, Kyiv

UKRAINE AGAINST MOSCOW: THE CONSTANTNESS OF HISTORY

(The review of Oleksandr Shulgyn's book "Ukraine against Moscow. 1917". Kyiv, 2023)

Abstract. The book examines the situation of Ukraine during the national liberation struggles of the beginning of the 20th century, especially the struggle of Ukrainians against Moscow in 1917-1918. The events of 1917-1918 in Kyiv and Petrograd are described by O. Shulgyn with the scrupulousness of a historian and the emotionality of a true patriot of Ukraine. The book was published in 1935 in Paris. It published in French. The authentic title is "Ukraine contre Moscou (1917)". O. Shulgyn's work was translated into Ukrainian for the first time already in our time by Olena Leontovych and published in 2023 in Kyiv. Oleksandr Shulgyn (1889–1960) was the first Minister of Foreign Affairs in the history of the Ukrainian People's Republic (UNR), one of the dignitaries of Ukraine as a talented publicist, politician, historian, public and statesman. Oleksandr Shulgyn's work "Ukraine against Moscow. 1917" is relevant for the warring Ukrainian community. And not only because it presents the unique experience of an active and thinking event

participant. Today, this book “works” as an example of Ukraine’s advocacy in the world, such an urgent problem now, as well as in those distant years of the first quarter of the 20th century, in the thirties, forties, and ultimately all the years of the 20th century. The need to be heard by the world for Ukraine and Ukrainians, unfortunately, remains extremely acute even today.

Keywords: memoirs of Oleksandr Shulgin, author's intelligence, national liberation competitions of Ukrainians, 20th century

Майже кожна людина з вищою освітою знає афористичний вираз «Історія повторюється двічі: спочатку у вигляді трагедії, потім – фарсу». Як відомо, слова належать філософові Г. Гегелю, але стали широко вживаними завдяки Карлу Марксу. Цей афоризм отримав довге життя не лише завдяки власній гостроті, але і значною мірою через співзвучність дійсності, реаліям історії. Йдеться про те, що певна історична подія проходить своє коло існування від трагедії до занепаду, фарсу, на чому й завершується, надаючи або не надаючи поштовх чомусь новому.

Проте, й тут не без винятків. Можливо, найяскравішим винятком із правила є оте утворення, яке «умом не понять», «аршином обцім не ізмерить». Так, це росія, історія постійного відтворення минулого як актуального сьогодення якої може слугувати класичним філософським прикладом «дурної нескінченності» [1].

Знаний український політичний діяч О. Шульгин писав так про північного сусіда України, осмислюючи поразку останньої у національно-визвольних змаганнях початку ХХ століття: «...росія завжди велика, щоби бути такою країною, як інші. Величезна, містична, ірраціональна, вона завжди хвора. І її хвороби – то царизм, то більшовизм – наскільки небезпечні, настільки ж огидні для сусідів, а для тих, хто змушений жити під її пануванням й поготів. Щоб перемогти бацилу комунізму, у держав могутніх, потужних, організованих, стабільних навряд чи вистачить сил та ресурсів. Що й казати про боротьбу молодого, недосвідченого, тендітного організму, який ще не мав часу поставити між собою та червоною Московією не те що непрохідну стіну, а навіть політичний кордон...» [9, с.139].

На прикладі росії історія демонструє свою сталість. Можливо, саме тому багато що з творів мислителів минулого, присвячених російській історії, звучать сьогодні надто актуально. Серед таких – розвідка Олександра Шульгина «Україна проти Москви. 1917 рік» [9]. Книга побачила світ у далекому 1935 р. у Парижі. Видана була французькою мовою. Автентична назва – «L'Ukraine contre Moscou (1917)». Повністю назва видання, за яким зроблено сучасний переклад українською мовою, звучить так: *Choulguine Alexandre. L'Ukraine contre Moscou (1917). Paris: Librairie Felix Alcan, 1935.*

Українською мовою робота О. Шульгина була перекладена вперше вже у наш час його племінницею, непересічною особистістю Оленою Леонтович і видана у 2023 р. в Києві. У передмові до видання перекладачка розповідає про те, чому саме зараз у неї виникла потреба звернутись до цього твору О. Шульгина. Олена Леонтович пише: «А сталося так: у перші дні після 24 лютого 2022 року раптом я поба-

чила внутрішнім взором ніби на екрані слова Україна проти Москви. Та це ж, одразу подумала, назва книжки мого дядечка Олександра Шульгина, знайома мені ще з 90-х років (адже доти ніяких відомостей про його діяльність, а до певного часу і про нього самого в родині з відомих причин не було). Моментально зародилася думка про переклад» (з передмови Олени Леонтович «Рідне слово здалеку в просторі і часі почує Україна» до книги Шульгина «Україна проти Москви. 1917 рік»; видана в Україні в 2023 році) [2].

Книга в українському перекладі побачила світ в серії «Бібліотека наукового щорічника “Україна дипломатична”». Випуск 31. Засновник серії Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», Історичний клуб «Планета». Видання рекомендовано до друку за рішенням Вченої ради Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Передмова та коментарі докторки історичних наук Валентини Піскун [2].

На увагу читача заслуговує і особистість автора Олександра Шульгина (1889–1960), який у буремні роки українських національно-визвольних змагань початку ХХ століття став першим в історії Української Народної Республіки (УНР) Міністром закордонних справ. Уродженець Полтавщини, він був одним із достойників України як талановитий публіцист, політик, історик, громадський і державний діяч.

Події 1917-1918 рр. у Києві та Петрограді описані О. Шульгиним зі скульпольозністю історика та емоційністю справжнього патріота України. Текст цікавий не лише власним фактажевим наповненням, але й авторською позицією. Написаний яскравою, доступною широкому читачеві мовою, читається легко й стимулює до роздумів та порівняльних паралелей тієї буремної доби та подій цієї російсько-української війни. А вже висновки про незмінну злочинність російського режиму та й так званого «глибинного народу» росії протягом багатолітньої історії спільного існування росіян та українців напрошують-ся самі.

Актуально звучать і закиди О. Шульгина тодішній Європі у недалекоглядності й несправедливості щодо України, адже саме Антанта у 1918 р. не визнала Україну як самостійну й незалежну державу, тим самим віддавши її на поталу більшовикам. На жаль, мусимо констатувати, що і сучасне населення Європи у низці країн (Угорщина, Словаччина, зрештою, такі люди є у всіх країнах Євросоюзу та і США) все ще плекають ілюзії щодо росії та її «велької» культури. Не в останню чергу така ситуація склалася і через інформаційну війну путінської неоімперії про-

ти цивілізованого світу та України [Див. детальніше: 1; 3; 4; 5; 6].

Сучасні аналітики стверджують, що ми живемо в епоху «інформаційного надміру» [10, с. 10], коли «архітектори дезінформації» [10, с. 24–25] перенаситили суспільний простір та голови населення різних країн фейковими сенсами й новинами. І у цьому каламутному інформаційному морі особливо важливо мати «острови» справжніх смислів і правдивих історій. Зрештою, українцям важливо розуміти, хто вони є, чий батьків діти. Як писав Є. Маланюк, можливо, місія пізнавати себе є найважливішою для особи і нації серед усіх інших завдань [8, с. 63].

Проте, у сучасного покоління українців є першочергова відповідальна місія – стати руйнівниками «імперії зла» – путінської росії. Адже, як зазначає дослідник Р. Додонов, «внаслідок активних бойових дій, ракетних та артилерійських обстрілів, авіаційних бомбардувань, свідомих знищень шляхом підривів, підпалів, затоплень культурних пам'яток на окупованих територіях, незаконного вивезення цінностей за межі країни українська культурна спадщина несе втрати, масштаби яких дозволяють порівнювати їх із втратами часів Другої світової війни. При цьому атаки на історико-культурну спадщину відбуваються не лише безпосередньо, тобто у фізичному просторі, а й опосередковано, тобто в просторі інформаційному. За цих умов перед українською гуманітаристикою постає завдання захисту власного ціннісного простору України від ідеологічних зазіхань РФ на її минувшину» [5, с. 75]. Осмислення досвіду боротьби з російським імперіалізмом нашими попередниками, безумовно, може полегшити пошуки вірних рішень на цьому важкому шляху. Здатність спільноти почути і дослухатись до своїх достойників, вчитись на помилках попередників і вміти адекватно відповідати на виклики доби завдяки засвоєному досвідові є чи не найбільшою мудрістю нації. Та щоб такий процес відбувся, інколи потрібно громадянам «перевідкрити» співвітчизника-інтелектуала, повернути його до кола власної культури. Особливо, коли повернення довгі роки колоніальної залежності було неможливим, як то і сталось із видатним українським мислителем Олександром Шульгиним та його творами.

Сам автор так визначив сутність своєї праці «Україна проти Москви. 1917 рік»: «Цю книжку присвячено великому і зворушливому періодові нашої історії: 1917-й – рік проголошення незалежності України; це рік, коли було закладено основи її нової історії. На момент написання цих рядків незалежність України ще не є доконаним фактом. Але її відродження в XIX–XX століттях, великі події 1917-го року воскресили вільну душу українського народу та відновили прямий зв'язок між нашим часом і часом наших великих гетьманів ХVII і ХVIII століть» [9, с. 5].

Шульгин осмислює на сторінках видання і свою місію щодо України в Європі: «Я прибув у складі української делегації на мирну конференцію, і важка відповідальність, що лежала на мені, не дозволяла безтурботним поглядом туриста споглядати жваві

вулиці та пам'ятники французької столиці» [9, с. 19]. Йдеться про так звану «конференцію переможців», Паризьку мирну міжнародну конференцію (1919–1920 роки) проводили держави, які перемогли у Першій світовій війні (1914–1918 роки). І як же гірко на фоні загальної радості звучать слова Олександра Шульгина про Україну: «Поки на Заході відновлювалося життя, zostалися народи, для яких війна ще далеко не завершилася, і випробування тільки починалися, навіть сама Голгофа... Я приїхав сюди захищати на конференції переможців один із цих народів... Крізь паризький туман бачив тінь закривавленої України...» [9, с. 2]. Ці слова повністю описують сучасний стан української державності. Напрошується висновок про 350-літню, а не 10-літню війну росії з Україною.

Описуючи українські реалії, вдале географічне положення України, її природні багатства, працьовитість та талановитість народу, О. Шульгин наголошує, що найбільшим лихом для українців є їхнє сусідство з московією. Пройшло майже 90 років із часу першого видання книги «Україна проти Москви. 1917 рік», а ситуація залишається незмінною. Думка про загрозу від російського сусідства повторюється багатьма сучасними авторами. Так, дослідник С. Корсунський зазначає, що Україні пощастило з географією «...практично в усьому. ...здавалося б, усе це гарантує цілком безбідне існування. Єдине, у чому нам не поталанило, – це з сусідом. Мати під боком державу, діапазон мрійня якої жорстко обмежений ідеями імперії, примату держави над людиною, показушної релігійності й тотальної зневаги до кожного, хто не може дати здачі, — серйозний виклик» [7, с. 10].

Як часто в сучасній воюючій Україні хочеться повторити вище наведені слова нашого видатного земляка Олександра Шульгина! Як і наступні роздуми: «Довоєнні упередження залишалися, незважаючи на нові принципи, так урочисто проголошені світові. Так само, як у Середньовіччі Римська імперія зберегла свій колишній престиж, Російська імперія досі впливала на Європу своєю занепамою величчю. Ореол панування царів продовжував засліплювати людей... Ця держава-чудовисько, яка захопила одну шосту частину світу і складалася з абсолютно різних народів, була приречена на переверот: і що довше він триватиме, то буде страшнішим і невинним» [9, с. 4].

І наступні думки О. Шульгина цілком сучасні: «...Україна стала тоді (листопад-грудень 1917р.) дуже важливим політичним центром Східної Європи. З іншого боку, наші офіційні та офіційні дипломатичні відносини – пам'ятаємо про це – з кожним днем розширювалися» [9, с. 138]. Україна і сьогодні є дуже важливим політичним центром Східної (і не лише!) Європи.

Сучасні українські дослідники-історики та політичні аналітики можуть підписатися і під наступними рядками Олександра Шульгина: «Ми вважаємо, ... що біда Росії є лише результатом її імперіалізму. Цар навантажив на хоч і міцні плечі цього народу тягар,

який перевищує його моральні й фізичні сили. Він повинен відмовитися від панування над іншими народами та їхніми територіями. Він має навести лад у власному будинку. У прагненні тримати інших у рабстві росіяни самі стали рабами то царизму, то більшовизму» [9, с. 4].

Сучасна російсько-українська війна у її гарячій фазі, вочевидь, на багато десятиліть, а, можливо, і століть розсварила сусідні народи. Чи можливе примирення та порозуміння у майбутньому? Принаймні, Шульгин вважав, що «...якщо Україна і Московія коли-небудь захочуть відновити нормальні відносини, їм доведеться повернути взаємну свободу і незалежність» [9, с. 5].

Сучасній Україні потрібні такі події, як повернення на Батьківщину її видатних синів і їхніх творів саме у цей жорстокий час випробувань нації, країни і держави на міцність. А ще потрібна незламна віра в українську Перемогу! І знову звернемося до слів Олександра Шульгина: «Коли впертість народу доблесна, не треба боятися за його майбутнє: Україна буде вільною і незалежною!» [9, с. 5].

Висновки. Робота Олександра Шульгина «Україна проти Москви. 1917 рік» (перекл. з франц., прим., додатки Олени Леонтович. Передм., комент. Валентини Піскун. Київ: б/в, 2023. 208 с.) [9] є на диво актуальною для воюючої української держави і нації. І не лише тому, що у ній представлено унікальний досвід активного і мислячого учасника подій. Сьогодні ця книжка «працює» як приклад адвокації України у світі, такої нагальної проблеми і тепер, як і у ті далекі роки першої чверті ХХ ст., у тридцяті, сорокові, зрештою, усі роки ХХ століття. Потреба бути почутими світом для України та українців, на жаль, залишається надзвичайно гострою і сьогодні.

1. Агеєва Віра. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Вид. 2-е, виправлене. К: Віхола, 2021. 354 с.
2. Грабовська Ірина. Книга «Україна проти Москви. 1917 рік» Олександра Шульгина українською в Україні. 19 квітня 2024 рік. URL: <https://day.kyiv.ua/profile/iryna-hrabovska>
3. Грабовська І., Грабовський С. Латентна геополітична суб'єктність України як реальність та наукова проблема. *Українознавство*. № 1(90) (2024). С.194–203.
4. Грабовська І., Грабовський С. Хвилі глобалізації, деколонізація та геополітична суб'єктність. *Українознавство*. №1 (86) (2023). С. 212–225.
5. Додонов Р. Національний пантеон героїв як складова історико-культурної спадщини України. *Українознавство*. № 1(90) (2024). С. 74–88.
6. Ірина Грабовська, Катерина Настояща, Тетяна Талько. Роль україноцентричних еліт в контексті філософії суб'єктності України (300-річчю від дня народження Григорія Сковороди присвячується). *Українознавчий альманах*, №31, 2022. С. 72-81.

7. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Х.: Віват, 2020. 256 с.
8. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. Книга спостережень. *Проза*. Т.2. Накладом видавництва «Гомін України», Торонто, Онт., Канада. 1966. С. 63–133.
9. Олександр Шульгин. Україна проти Москви. 1917 рік./ Перекл. з франц. Київ: б/в, 2023. 208 с.
10. Померанцев Пітер. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. К.: Yakaboo Publishing, 2024. 288 с.
11. Thompson, Ewa. Postkolonialne refleksje. Porównania. *Komparatystyka I studia postkolonialne*. Vol. 5 (2008). Str. 113–126.

References

1. Aheieva Vira. (2021). *Za lashunkamy imperii. Esei pro ukraïnsko-rosiïski kulturni vidnosyny*. Vyd. 2-e, vypravlene. K: Vikhola. 354 p. (in Ukrainian).
2. Grabovska Iryna. (19 kvitnia 2024 rik). *Knyha «Ukraina proty Moskvu. 1917 rik» Olexandra Shulhyna ukraïnskoïu v Ukraini* [The book "Ukraine against Moscow. 1917" by Olexandr Shulgin in Ukrainian in Ukraine]. URL: <https://day.kyiv.ua/profile/iryna-hrabovska> (in Ukrainian).
3. Grabovska I., Hrabovskyi S. (2024). *Latentna heopolitychna subiektnist Ukrainy yak realnist ta naukova problema* [Latent geopolitical subjectivity of Ukraine as a reality and a scientific problem]. *Ukrainoznavstvo*. № 1(90) Pp.194–203. (in Ukrainian).
4. Grabovska I., Hrabovskyi S. (2023). *Khvyli hlobalizatsii, dekolonizatsiia ta heopolitychna subiektnist* [Waves of globalization, decolonization and geopolitical subjectivity]. *Ukrainoznavstvo*. №1. Pp. 212–225. (in Ukrainian).
5. Dodonov R. (2024). *Natsionalnyi panteon heroiv yak skladova istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy* [National pantheon of heroes as a part of the historical and cultural heritage of Ukraine]. *Ukrainoznavstvo*. № 1(90). Pp. 74–88. (in Ukrainian).
6. Iryna Grabovska, Kateryna Nastoiashcha, Tetiana Talko. (2022). *Rol ukraïnotsentrychnykh elit v konteksti filosofii subiektnosti Ukrainy (300-richchiu vid dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody prysviachuietsia)* [The Role of Ukrainian-Centric Elites in the Context of the Philosophy of Ukraine's Subjectivity (Dedicated to the 300th Anniversary of Birth of Hryhoriia Skovoroda)]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. № 31. Pp. 72–81 (in Ukrainian).
7. Korsunskyi S. (2020). *Zovnishnia polityka v epokhu transformatsii* [Foreign policy in the era of transformations]. Kh.: Vivat. 256 p. (in Ukrainian).
8. Malaniuk Ye. (1966). *Narysy z istorii nashoi kultury. Knyha sposterezhen* [Essays on the history of our culture. Book of observations]. *Proza*. T.2. Nakladom vydavnytstva «Homin Ukrainy», Toronto, Ont., Kanada. Pp. 63–133. (in Ukrainian).

9. Oleksandr Shulhyn. (2023). *Ukraina proty Moskvy. 1917 rik* [Ukraine against Moscow. 1917]. Perekl. z frants. Kyiv: b/v. 208 p. (in Ukrainian).
10. Pomerantsev Piter. (2024). *Tse ne propahanda. Podorozh na viinu proty realnosti* [This is not propaganda. A journey to war against reality]. K.: Yakaboo Publishing,. 288 c. (in Ukrainian).
11. Thompson Ewa. (2008). *Postkolonialne refleksje. Porównania. Komparatystyka I studia postkolonialne*. Vol. 5. Str. 113–126. (in Polish).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.34.18>
УДК 141.3:[39+2]

Микола СТАДНИК

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Київського столичного університету ім. Б. Грінченка

ORCID: 0000-0002-4264-8054
E-mail: radivska@ukr.net

НОВИЙ НАУКОВИЙ ВНЕСОК В ЕТНОЛОГІЮ РЕЛІГІЇ

(Рецензія на монографію: Лозко Галина. Духовно-культурні трансформації українського суспільства: Етнорелігійний вимір. Миколаїв: Іліон, 2024. 444с.)

Анотація: *Етнологія релігії як ще молода галузь релігієзнавства поповнилась новим науковим здобутком – монографією доктора філософських наук, професора Галини Лозко «Духовно-культурні трансформації українського суспільства: Етнорелігійний вимір» (Миколаїв: Іліон, 2024. 444 с.). Дослідниця зосереджує увагу на змінах, що відбуваються в українському суспільстві на тлі виснажливої російсько-української війни: посилюється духовно-культурний інтерес до рідної мови, літературної та мистецької творчості, що відбуваються під впливом «відкриття» віри предків. Українській етнорелігії в умовах великої війни та проблемам суспільного визнання традиційності етнорелігійної конфесії присвячено окремий розділ. Вперше створено тезаурус етнології релігії на 650 термінів і концепцій. Книжка адресована науковцям, філософам, релігієзнавцям, етнологам, викладачам і студентам, а також широкому колу читачів, яких цікавить взаємозв'язок етносу і релігії.*

Ключові слова: *етнологія релігії, Галина Лозко, українознавство, релігієзнавство, типологія релігій, етнорелігієзнавчий тезаурус.*

Mykola STADNYK

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Philosophy and Religious Studies
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

A NEW SCIENTIFIC CONTRIBUTION TO THE ETHNOLOGY OF RELIGION

(Monograph review: Halyna Lozko. Spiritual and cultural transformations of Ukrainian society: An ethnoreligious dimension. Mykolaiv: Ilion, 2024. 444 p.)

Abstract: *The young field of the ethnology of religion has been enriched by a new scientific achievement — a monograph by Doctor of Philosophical Sciences, Professor Halyna Lozko, titled "Spiritual and Cultural Transformations of Ukrainian Society: An Ethnoreligious dimension" (Mykolaiv: Ilion, 2024. 444 pages). The researcher focuses on the changes taking place in Ukrainian society against the backdrop of the exhausting Russian-Ukrainian war. There is a growing spiritual and cultural interest in the native language, literary and artistic creativity, influenced by the "rediscovery" of ancestral faith. A separate chapter is dedicated to Ukrainian ethno religion in the context of the great war and the challenges of societal recognition of the traditional ethno religious confession. For the first time, a thesaurus of the ethnology of religion comprising 650 terms and concepts has been created. The book is intended for scholars, philosophers, religious studies experts, ethnologists, educators, students, and a broad audience interested in the interrelationship between ethnicity and religion.*

Keywords: *ethnology of religion, Halyna Lozko, Ukrainian studies, religious studies, typology of religions, ethno religious thesaurus.*